

שנת שירות בצופים – "פעם צופה תמיד צופה"

תפיסת ההגשמה ושנת השירות בתנועה

תנועת הצופים היא תנועה ממלכתית ובלתי מפלגתית, והיא חלק מתנועת הצופים העולמית. התנועה, שראשיתה בשנת 1919, הינה הגדולה ביותר בישראל, והיא מחנכת לערכים אנושיים ואוניברסליים ההולמים את ערכי מדינת ישראל. בין אלה מעורבות חברתית, זהות יהודית-ישראלית, דמוקרטיה, עזרה לזולת, חברות ורעות, שוויון ואהבת הטבע.

בבסיס החינוך הצופי עומדת דמות "הצופה הבוגר" המוגדר כאזרח טוב ומועיל המקיים את "מידות הצופה" ופועל ברוח "ההבטחה הצופית". מטרתה העיקרית של התנועה היא לחנך בוגרים ערכיים ואחראים הנכונים לכלל אתגרי החיים, אזרחים תורמים ונתרמים בחברה בה הם חיים ופועלים.

הצופה הבוגר מוגדר כ"אדם שאהבת הארץ והעם נטועה עמוק בליבו והוא פועל להעמקת הקשר בין המורשת היהודית לבין החיים במדינת ישראל. רגיש למצוקות חברתיות, פועל לשינוי ולתיקון החברה, לשמירה על כבוד האדם וחירותו ולשמירה על זכותם של כל פרט וקבוצה לקיום אורח חיים על פי אמונתם. פועל מתוך סובלנות וקבלת האחר, ליצירת מכנה משותף וערכות הדדית בין שונים-שווים בחברה הישראלית". (מידות הצופה, ההבטחה הצופית ודמות הבוגר, באתר תנועת הצופים).

תפיסת ההגשמה בתנועה מבוססת על העיקרון "פעם צופה, תמיד צופה". ההגשמה בתנועה נתפסת כתהליך אישי, כאשר הציפייה המרכזית של התנועה מבוגריה היא שיחיו ברוח הצופיות ויבחרו להגשים את ערכי התנועה גם בחייהם האזרחיים הבוגרים. זו ציפייה המתקיימת בכל תנועות הצופים בעולם ובבסיס תורת הצופיות העולמית. החיים כמתחנך בתנועת הצופים מכינים אותך

להשתלבות בחברה ובקהילה כאדם אכפתי ומועיל, רגיש למצוקות ומאמין בשוויון זכויות.

לאור תפיסה זו מוגדרים מסלולי ההגשמה התנועתיים, שנת שירות וגיוס לנח"ל, כמדרגה לחיים הבוגרים. אך אלו אינן דרכי ההגשמה היחידות, ועל אף שהן משמעותיות מאוד יכולים בוגרי התנועה לבחור להגשים את ערכי התנועה ולחיות את חייהם בדרכים אחרות ברוח ערכי התנועה. למשל השתלבות בחברה ובקהילה, אכפתיות ורגישות למצוקות החברה, נתינה למען הכלל ופעולה למען שוויון זכויות. (אבן, 2020 ; אתר תנועת הצופים).
בחזון התנועה מתוארת תפיסת ההגשמה:

תנועת הצופים תעודד את בוגריה לקחת חלק בפעילות תורמת לקהילה במסגרת שנת שירות-לפני הגיוס לצבא, להתגייס לשירות ביחידות ובתפקידים המביאים לידי מיצוי מרבי את כישורונותיהם ויכולתם לתרום לצה"ל ולפעול, אחרי השחרור מהצבא, באורח מאורגן, כגורם מרכזי ומשמעותי בעיצוב דמותה האזרחית של החברה בישראל. (אתר תנועת הצופים).

מסלולי שנת השירות בתנועה הם דרך ההגשמה התנועתית. כראשם "גרעין רעים", שהיה הגרעין הראשון לשנת שירות, ובמהלך השנים פיתחה והקימה התנועה מסלולים נוספים לשנת שירות, המציעים משימות חינוכיות חברתיות מגוונות.

באתר התנועה מוגדרת שנת השירות כשנת חקר אישי והתנסות, כחלק מהמסע להגשמה שאינו נגמר אף פעם, ברוח "פעם צופה – תמיד צופה". ההתנסות בשנת השירות מוגדרת כ"שנה בה זוכים הש"שינים להכיר את פניה של החברה בישראל, על מורכבותה והגוונים השונים שבה, לייצר מפגש עם חניכים מקבוצות שונות באוכלוסייה, לקיים חיי קבוצה משותפים, לנהל אורח חיים עצמאי וליצור מרחב המבוסס על אחריות אישית והתחשבות באחרים".

באתר מוצג גם ה"קוד האתי" של חבר שנת שירות בתנועה.
במסגרת הקוד האתי נכתב:

על הש"ש להפגין מחויבות למטרה החינוכית שנמצאת בליבת עשייה של שנה זו. הש"ש הוא/היא בראש ובראשונה דמות חינוכית בוגרת, אחראית וערכית, ומתפקדת כשליחת תנועת הצופים, שסביבתו נושאת אליו עיניים, על הש"ש לקיים מרחב בטוח, בו אווירה, המעשים והשיחה הם מכבדים ונטולי מסרים פוגעניים. הן בקומונות והן בפעילות החינוכית. (אתר תנועת הצופים).

מסלולי שנת השירות, הקומונות והמשימות

גרעין רעים

מטרת הגרעין היא יצירת שוויון הזדמנויות בחינוך, באמצעות הכלי הצופי, באזורי פריפריה גאוגרפית וחברתית בישראל ואוכלוסיות עולים. הפעילות החינוכית שמה דגש על פיתוח מנהיגת מקומית, חינוך ללקיחת אחריות חברתית וקידום נושאים חברתיים. עיקר פעילות הקומונות היא בהקמת שבטים חדשים או פיתוח והפעלה של שבטים קהילתיים קיימים. בנוסף, פועלים הש"שינים במסגרות חינוכיות פורמליות (בתי ספר) ובלתי-פורמליות (מועדונים, מתנ"סים ועוד) בקהילה בה הם חיים. הש"שינים משתלבים בפעילויות נוספות בקהילה, בהתאם לצרכים הייחודיים של כל מקום. בתחילת שנה מתבצע מיפוי צרכים של הקהילה, בשיתוף גורמים מקומיים. המשימות משתנות לאור הגדרת הצרכים.

עקרונות הגרעין:

1. פעילות צופית תואמת קהילה – זיהוי צרכי הקהילה והתאמת הפעילות.

2. מנהיגות נוער מקומית – השבט יהווה פלטפורמה לקידום שוויון הזדמנויות בחינוך, מתן כלים וערכים לנוער, יצירת תחושת מסוגלות ויכולת לקחת אחריות על הקהילה והשבט לפעול בעצמאות.
3. המשכיות – המשכיות בין קומונה לקומונה, כדי לשמור על יציבות הפעילות הצופית בקהילה.
4. פעילות חינוכית הוליסטית – הש"שינים יספקו מענה חינוכי שלם לילדים ולנוער בקהילה, באמצעות מעורבות במסגרות השונות ויצירת קשרים משמעותיים.
5. קבוצת חיים משימתית – הפעילות נעשית במסגרת קבוצתית, לכל אחד יש תפקיד ותחומי אחריות אך לקומונה אחריות משותפת על המשימות.

נכון לשנת 2020, בגרעיני רעים כ-260 ש"שינים ב-44 קומונות הפרוסות בכל הארץ. בכל קומונה ארבעה עד שמונה חברים, בנים ובנות יחד. לכל אחת מהקומונות מוגדר "תיק משימה". בתיק המשימה מפורטים חזון שנת השירות, מטרות הגרעין והקומונה, המסגרות החינוכיות ופירוט המשימות של כל אחד מחברי הגרעין.

במסגרת גרעין רעים פועלות "קומונות משתלבות". אלה הן קומונות בהן משתלבים ש"שינים עם צרכים מיוחדים, הפועלים כחלק בלתי נפרד מהקומונה ולוקחים חלק במשימות החינוכיות.

גרעין פנימיות

פעילות חינוכית בפנימיות ובכפרי נוער. מטרת הגרעין היא להתאים את הכלי הצופי למסגרת הפנימייה, ובכך לאפשר לילדים ולילדות בפנימייה לחוות חוויה צופית, לחזק את תחושת השייכות לקבוצה, לתנועת הנוער ולחברה הישראלית. על הש"ש בפנימייה להוות מודל נורמטיבי חיובי, ליצור קשרים אישיים עם חניכי הפנימייה, כחלק מהפעילות החינוכית, הצופית והערכית.

ברוב המקומות, כל ש"ש מוצמד לקבוצה או למספר חניכים. מתפקידם להיות עם הילדים מהבוקר ועד הלילה, להשכים אותם, ללוות לבית הספר, להיות אחרי בי"ס, לשמור עליהם כשהם חולים ועוד. במקביל, הם מפעילים פעילות חינוכית צופית, כחלק מפעילות הפנימיה.

על הביקוש למסלול זה סיפרה מאיה דביר, מנהלת מחלקת הגשמה בתנועת הצופים: "זה מסלול מאוד נחשב, הרבה רוצים להגיע אליו, כי הם לא רוצים לעשות את אותו דבר שהם כבר עשו". (מאיה דביר, 2020).

נכון לשנת 2020, במסלול זה כ-65 ש"שינים הפועלים ב-9 קומונות. הקומונות פועלות בכפרי נוער (פועלים תחת המינהל לחינוך התיישבותי ועליית הנוער במשרד החינוך) ובפנימיות שבאחריות רשות חסות הנוער (אחת מיחידות מינהל הסיוע לבתי משפט ותקון במשרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים). הקומונות פועלות בפנימיות ובכפרי הנוער הבאים: נחלת יהודה, יענה ז'בוטינסקי, הדסה נעורים, מבואות ים, גן ונוף, גילעם, צופיה, בית הנער ונווה חורש.

גרעין צופי ים

פועלים לקידום פעילות חינוכית ערכית דרך פעילות ימית, בשבטים של צופי ים. הש"שינים עוסקים בפעילות תנועתית במסגרת השבטים, ובפעילות חינוכית במסגרות התנדבות נוספות בשעות הבוקר, כמו בתי ספר. הש"שינים פועלים פעמיים בשבוע במסגרת פרויקט "עוגן לחיים" – עבודה עם בני נוער בסיכון או בני נוער עם צרכים מיוחדים.

במסלול יש כיום שבע קומונות הנמצאות בבת ים, יפו, תל אביב, הרצליה, נתניה, חיפה ובמושבה כנרת. במסלול זה כ-28 ש"שינים.

גרעין במדבר

גרעין שמטרתו להוות מודל לקיום משותף של יהודים וערבים. המסלול הינו שיתוף פעולה עם ארגון הנוער "אג'ק, מכון הנגב" הפועל בנגב, בערים מעורבות ובמרחב הבדואי. הש"שינים מבצעים פעילויות התנדבות במסגרות חינוכיות שונות, יחד עם מתנדבים ערבים.

אחת לשבוע מתכנס הגרעין ליום לימוד משותף, בדגש על היכרות שתי התרבויות, חינוך פוליטי ואזרחי. מאפיין זה ייחודי למסלול זה.

במסלול זה חמש קומונות, הנמצאות בבאר שבע, ביפו, בלוד וברמלה. במסלול כ-38 ש"שינים.

גרעין מסלולי נח"ל

מסלול המבוסס על מסלול ההגשמה הוותיק בתנועה, הגשמה במסגרת גרעיני נח"ל לצבא. במסלול זה בוחרים חברי י"ב לצאת יחד לשנת שירות, מתוך החלטה להמשיך יחד כקבוצה למסלול הצבאי, ולהמשיך יחד את העשייה החינוכית. בדומה למטרות גרעין רעים, פועלים גרעיני הנח"ל לקידום שוויון הזדמנויות בחינוך וקידום הפריפריה הגאוגרפית והחברתית בישראל. פרק ההכשרה של הגרעין, שהוא החלק הראשון של המסלול, הוא פרק שנת השירות. במסגרת זאת מתקיימים שני מסלולי הגשמה:

נח"ל חלוץ – מטרת הקומונה היא הקמת שבט צופים חדש, פעילות במסגרות חינוכית ופיתוח מנהיגות נוער מקומית.

נח"ל תמורה – העשייה מתמקדת בחיזוק והעצמה של הקהילות המקומיות. בכל שנה נקבעת פעילות הגרעין מחדש, בהתאם למיפוי צרכים עם הקהילה. לגרעין יש תיק משימה ובו משימות לכל אחד מהחברים.

נכון לשנת הפעילות 2020 פעלו שלוש קומונות בירושלים, בשכונות קריית מנחם וקטמון, בהן כ-18 ש"שינים.

גרעין יחד

מסלול זה הינו מסלול חדש ביחס למסלולים האחרים, בן ארבע שנים. המסלול כולל עבודה עם ילדים בעלי צרכים מיוחדים, במסגרת פעילות בעמותת אק"ם ובעמותת כיוונים. הש"שינים פועלים בעיר בה הם גרים ובמקומות נוספים באזור שבהם העמותה פועלת. המשימות מתחלקות למשימות חינוכיות, כמו עבודה בבתי ספר ויצירת פעילות, ליווי אישי, עבודה במרכזי תעסוקה ובמרכזי דיור. כחלק מהתפיסה של התנועה לשילוב חניכים עם צרכים מיוחדים יש חיבורים בין הפעילות של העמותות לשבטים של הצופים. במסלול זה שתי קומנות, בת ים וחיפה, ובהן 14 ש"שינים.

גרעין מרל"צ – המרכז לצופיות

המרכז הארצי לצופיות הינו מרכז הדרכה הפועל לפיתוח, שילוב וקידום פעילות צופית בהנהגות ובשבטים. הש"שינים עובדים בבקרים במסגרות חינוכיות שונות במקום בו הם גרים, ובשעות אחה"צ עובדים בשבטים ובהנהגות שונות, על פי הזמנה. במהלך שנת השירות עוברים הש"שינים הכשרות מקצועיות, המהוות חלק מתהליך ההתמקצעות שלהם. השאיפה בעתיד היא לצמצם את הפעילות של הש"שינים בבתי הספר, ולפתוח את האפשרות לגורמים וארגונים חיצוניים לעבור הדרכות בנושאי צופיות, אותן יעבירו הש"שינים.

נכון לשנת 2020 פעלו שתי קומנות, אחת ברמת גן ואחת בחוות הצופים (רמת יוחנן).

גרעין עתיד

גרעין שמטרתו חיזוק הקשר עם יהדות התפוצות וחיזוק הערך של זהות יהודית בתנועת הצופים. הגרעין מבוסס על חיים משותפים של ש"שינים עם צעירים יהודים, בני גילם, מצפון אמריקה ומבריטניה. הגרעין הוא חלק משותפות של תנועת הנוער הצופים (ישראל), יהודה הצעיר (ארה"ב) ו-FZY (פדרציית נוער ציוני, בריטניה).

הדגש בשנה זו הוא ביצירת חיבור וקשר אישי עם המשתתפים מחו"ל, על מנת לייצר זיקה ושייכות למדינת ישראל. במסגרת זאת משלבים אירוחים בבתים, חגיגת חגים משותפים ועוד.

הקומונה גרה בתל אביב, ופועלת בפריפריה חברתית ועם נוער וילדים בסיכון ועם צרכים מיוחדים באזור דרום תל אביב ויפו. חברי הגרעין חיים יחד בבניין התוכנית ובדירות סמוכות, יחד עם כ-70 משתתפים מחו"ל. התוכנית כוללת למידה, הרצאות וסדנאות, סיורים וטיולים משותפים וכן פעילות התנדבותית חינוכית.

ההתנדבות מתבצעת בבתי ספר ובמועדוני נוער. ההתנדבות הינה במקום קבע לאורך כל השנה, וחברי הגרעין הם חלק מהצוות הקבוע של המקום. בכל מסגרת חינוכית מתנדבים שניים עד ארבעה חברי גרעין. הש"שינים יוזמים ומארגנים גם פעילויות בקהילה, בשכונות בהן הם פועלים.

בנוסף, מפתחים חברי הגרעין פעילויות בנושאי זהות יהודית וישראלית ומפיצים אותן בתנועה. במסגרת זאת עוברים הש"שינים כשבטים השונים ומעבירים פעילויות בנושאי זהות, יחד עם שותפים מחו"ל. הש"שינים מייצגים את התנועה גם במשלחות לחו"ל, בהדרכה במחנות קיץ בחו"ל ובהדרכת תוכניות בארץ של נוער יהודי מהתפוצות.

במסלול זה יש קומונה אחת, ובה 10-15 ש"שינים.

חשיפה לשנת שירות, תהליך המיון וההכשרה
חשיפת חניכי התנועה ובוגריה לרעיון ההגשמה מתבצעת במסגרת תוכנית ההדרכה הרב-שנתית התנועתית "המסע בצופים" בהקשר של החברה הישראלית, פיתוח ועידוד מעורבות חברתית. תהליך זה מגיע לשיאו במהלך שנת י"א, במסגרת ההדרכה ובייחוד בסמינר שביעיות, העוסק בחברה הישראלית. הסמינר מאפשר למדריכים התבוננות חרוזה על החברה, מפגש עם אנשים מאוכלוסיות שונות

וסיורים במקומות המייצגים סוגיות בחברה הישראלית. בסמינר מתקיים שיח על הגשמה ושנת שירות ועל האפשרות לצאת לשנת שירות בתנועה. לאחר מכן, החשיפה לנושא ההגשמה ולמסלולי שנת השירות מתבצעת בעיקר בכיתה י"ב.

עיקר העשייה של גרעיני שנת השירות מכוונת לפריפריה, חברתית וגאוגרפית, ולכן נוצר מצב בו חניכי התנועה לא מכירים או חשופים לש"ינים במהלך השנים. זאת בשונה מתנועות אחרות, אשר בחלקן הקומונרים הם המפעילים את הסניפים ברחבי הארץ, ועל כן השפעתם על המתחנכים בתנועה גדולה ומשמעותית. מציאות זו מובילה למצב בו לא מתקיימת "מסורת" של יציאה לשנת שירות, והיא לא נתפסת כאטרקטיבית במיוחד, או כמסלול המשך "טבעי" בתנועה. סיפרה חברת התנועה:

יש משהו בצופים ששיא התהליך הוא בי"ב. השכב"ג זה עיקר העשייה. אין בצופים מסורת של הגשמה. אנחנו רואים עלייה ביציאה לש"ש דווקא בחבר'ה שהם בוגרי הפריפריה, כי שם הם ראו את הש"ש והוא היה להם מודל לחיקוי... מי שיוצא לשנת שירות זה אם היה לך אח או רכז ישיר. יש קשר בין המודלינג לבין היציאה לש"ש. אם הרכז שם את זה במרכז אז זה יהיה, מקומות שלא, אז זה פחות טבעי להם. (מאיה דביר, שם).

תהליך המיון לשנת השירות מוסדר ומעמיק, מעורבים בו גורמים רבים בתנועה ובהנהגות, חלקם אף מוכשרים בהכשרה ייעודית לתפקיד המיון. את התהליך מובילות רכזות מיון. התהליך השנתי:

אוקטובר – אירוע חשיפה הנהגתי למסלולי הגשמה. אירוע זה הינו חובה לכל השמיניסטים שרוצים לקחת חלק בתהליך המיון. באירוע מתקיים פאנל עם בוגרי מסלולים. במהלך חודש זה נדרשים

המועמדים למלא טפסי הרשמה באתר. בשל ריבוי המועמדים והמשתתפים, תהליך המיון כולו מנוהל באמצעות אתר האינטרנט של התנועה, כאשר לכל מועמד יש תיק אישי במערכת.

נובמבר – מרכזי הערכה בהנהגות וראיונות לשנת שירות. בשלב זה מתבקשים המועמדים לדרג את העדפותיהם ולבחור במסלול הגשמה. בסוף החודש מפורסם מידע בתיק האישי במערכת הממוחשבת לגבי מעבר למיון התנועה.

ינואר – סמינרי מיון תנועתיים המועברים לפי סוגי הגרעינים. בסוף ינואר מתקבלת החלטה ומפורסמים השיבוצים לגרעינים ולהנהגות.

פברואר – סמינר הכנה ראשון לשנת שירות, על פי גרעינים. בגרעין רעים הסמינר עובר לפי הנהגות או אזורים גאוגרפיים אליהם משובצים הש"שינים.

מרץ – טיפול (התנועה) בטפסי דחיית השירות. מאי – סמינר הכנה שני. במהלך החודש פרסום שיבוצים לגרעינים סופיים. בסוף מאי – סמינר המיועד לאלה המצטרפים למסלול הנח"ל.

יוני – ימי היכרות וקליטה בהנהגות ואסיפות הורים. אוגוסט – קורס פתיחת שנת שירות (3 ימים), חפיפות בקומונות (4 ימים), שבוע הכשרות לבעלי תפקידים (רכזים, משימות), כניסה לקומונות.

במהלך שנת השירות מתבצע ליווי והדרכה של הקומונה מטעם התנועה, על ידי מדריך קבוע. בכל יום ראשון מתקיים "יום הכשרות". תכני ההדרכה ביום זה משתנים על פי צורך המשימה והקבוצה, לעיתים מתבצע בהנהגות על ידי בעלי תפקידים שונים, לעיתים בקומונה על ידי המדריך ולעיתים על ידי מרצים חיצוניים. בחלק מהמסלולים, כמו גרעיני פנימיות, גרעין עתיד וגרעיני יחד, מקבלת הקומונה הדרכה וליווי נוסף מטעם המוסד או הארגון אליו היא קשורה.

בוגרי שנת שירות בתנועה מספרים:

בשנה הזאת נחשפתי לעולמות אחרים, גיליתי מצוקות חברתיות שלא ידעתי שקיימות, גיליתי קהילות ואוכלוסיות שלמות ומנהגיהן, למדתי להיפתח, להקשיב באמת, ולעזור להיות חלק מהקהילה בצורה אקטיבית ושונה ממה שהכרתי. גיליתי על עצמי שיש לי יכולת להיות עצמאי, לנהל מפעלים, להוביל טיולים, ולשנות עולם לילדים ולחניכים. (בוגר ש"ש גרעין רעים, אתר התנועה).

להיות בגרעין רעים זה לקחת את הכלי שאני יודע שאני הכי טוב בו, שזה צופים, ולהקדיש שנה כדי לנסות להפוך את העולם למקום קצת יותר טוב. זו לא עוד שנה בצופים, זה פשוט דבר שונה לחלוטין, אני הבנתי שצופים זה יותר מפעולה שאני עושה, זה באמת חלק החיים, זה משהו שאני באמת מאמין בו, ואם אתה מוצא משהו שאתה מאמין בו, אז להקדיש תקופה מהחיים שלך לי זה ממש לא מרגיש כמו בזבוז. (בוגר ש"ש גרעין רעים, בתוך: "סליחה על השאלה", אתר התנועה).

בתור ש"ש בבת ים ניהלנו את כל השבט, הדרכנו קבוצות של נוער בסיכון וצמי"ד, היינו עם השכב"ג כל יום בשבט, הפלגנו איתם, ואפילו סתם ישבנו לעשות שיעורי בית. החוויה הייתה מטורפת. הרגשתי שאני נמצאת שם בתור אחות גדולה להרבה שכב"גיסטים שאין להם את זה באף מסגרת... זו הייתה שנה כל כך משמעותית עבורי, וגם ברמה האישית, לחיות בקומונה, להתנהל כלכלית, לחיות חיי קבוצה ולגור מחוץ לבית. מאתגר אבל כל כך מבגר. הגעתי לצבא מוכנה ובוגרת יותר מאחרים. וגם היום אני מרגישה שזה פוגש אותי בכל מקום שאני הולכת אליו, זה חלק מקורות החיים שלי וזו נקודת זכות בשבילי. (בוגרת ש"ש צופי ים, אתר התנועה).